

DOMONKOS ÁDÁM

Vajdaság – a múlt felől nézve

**Berényi Emőke–Herédi Károly (szerk.): *Vajdasági ládafia. Segéd-
tankönyv az általános iskolák 5–8. osztálya számára.* Forum–MNT,
Újvidék–Szabadka, 2021**

*„Miféle szellemi élet alakult ki akkor gazdag földeden. Úgy lettél híressé, hogy
földed és néped verejtéke millióknak adott kenyeret [...] ... Istenem, ki érti ma már
mindezt?!”*

(Herceg János: *Változó világban*)

A Forum Könyvkiadó és a Magyar Nemzeti Tanács közös kiadásában a 2021-ben megjelent, található a *Vajdasági ládafia* címet viselő kötet szerzői és szerkesztői komoly kutatómunkát és fáradságot igénylő, és több tekintetben is hiánypótlónak számító munkát állítottak össze. Munkájuk számos értéket, voltaképp indentitásképző tudásanyagot foglal magába. Műfaját tekintve a kötet a vajdasági általános iskolák felsős magyar nyelvű tagozatai számára összeállított segédtankönyv, ugyanakkor mindenképp fontos jelezni, hogy bármely korosztály érdeklődését, tudásvágyát messzemenően képes kielégíteni. A munka szerkezeti felépítését a regionális tematizálás jellemzi, a tartalomjegyzékben a történelmi egységeket pedig kronologikus sorrendbe szedték, ennél fogva gyorsan fellelhető az olvasó által kiszemelt korszak, annak helyi kapcsolódási pontjaival.

Küldetését tekintve a *Vajdasági ládafia* – miként ezt a szerkesztők a használati utasításban is rögzítik – nem egy hagyományos útra invitálja az olvasóközönséget, annál ugyanis sokkalta komplexebb, az élet számos területének megismerését igyekszik elősegíteni. Garmadával bukkannak

fel a kötetben a feledés homályába merült vagy emléküket elevenen magtartó, sőt ma is élő, akár fiatal, helyi kötődésű kiválóságok a különféle sportolóktól kezdve a művészetek képviselőin (zenészeken, színészeken, festőkön, írókon, költőkön) át egészen a tudósokig és egyházi személyekig, de még a vajdasági természeti környezet és legfőképp a térség¹ (Délvidék/Vajdaság) történelme kapcsán is útbaigazítást kaphat az érdeklődő olvasó. Mindenekelőtt azonban a kötetben a történelmi egységek túlsúlya érvényesül, a helytörténeti értékek felfedezése áll előtérben, következőképp rendkívül eredményesen felhasználható taneszköz lehet többek közt a történelemórákon. A témakörök egészen az őskortól a délszláv háborúig, sőt napjainkig ívelnek.

Eleve optimizmusra okot adó fejlemény, hogy a szerzők általában véve igen bőséges forrásanyagot emeltek be, a tankönyvben több alkalommal is közölnek a történelmi megismeréshez adekvát forrásokat (például levél, szociográfia, emlékirat, sajtó) – illeszkedve a mai történelemtanítás általános trendjéhez, nevezetesen a forrásalapú történelemtanítás módszereihez (noha az irodalmi szövegrészletek megjelenítése jóval hangsúlyosabb). Adott esetben bizonyos történészek (többek között Romsics Ignác, Dévavári Zoltán) munkái felé is irányítanak. Ezekből az aspektusokból nézve kimondottan hiánypótló jellegű, tudniillik már régóta szükség mutatkozik egy, a helyi vonatkozásokat taglaló forrásgyűjteményre, amelyek révén közelebb kerülhetünk a múlt valóságához, életszerűségéhez. Úgy gondolom, hogy e tekintetben komoly segítséget tud nyújtani a pedagógustársadalom számára.

Szintén alapvető fontosságú, hogy a kíváncsibb, kutató szellemű olvasók a különféle forrásközlők, adatbázisok, folyóiratok elérhetőségeit megismerhetik. A szerzők a forrásokat helyénvalón kezelik, hivatkoznak olyan, még a professzionális írók, történészek, néprajzkutatók, irodalmárok és más kutatók számára is megkerülhetetlennek számító folyóiratokra, mint az 1995 óta évente négyszer megjelenő *Bácsország*, a társadalmi, tudományos és kulturális kérdésköröket körbejáró *Létünk*, az 1934-ben alapított *Híd* és a délvidéki magyarság közéletével foglalkozó *Aracs*, de például az *Életjel* miniatűrök sorozata is ide tartozik. A kötet szerzők munkáját dicséri továbbá az is, hogy – élve az audiovizualitás kínálta

lehetőségekkel – a QR-kódok segítségével hiteles dokumentumfilmeket és egyéb online tartalmakat is megtekinthetnek az érdeklődők. A sort bővíthetnénk tovább a YUHAR (Jugoszláviai Magyar Archívum), a rendkívül sok értékes helyi tartalomhoz hozzáférést nyújtó VAMADIA, illetve a Magyar Elektronikus Könyvtár vagy az Arcanum adatbázisokkal. Hovatovább, ösztönző hatású az is, amikor az egyes helytörténészekkel, múltfeltárókkal, munkáikkal ismerkedhetünk meg a könyvet fellapozva. Meglátásom szerint mindenképp a kútfők sorába kívánkozhatnának még például a 2010 óta folyamatosan megjelenő Vajdasági Magyar Helytörténeti Társaság évkönyvei, a helyi, akár monografikus igényvel íródó kiadványok, történelmi munkák vagy a Szegeden megjelenő, de kimondottan délvidéki/vajdasági történelmi vonatkozásokat feltáró *Délvidéki Szemle*, amelyek a tankönyvben nem szerepelnek, jóllehet ezek elsősorban a kutatók, nem pedig a felsős tagozatok tudásvágyát célozzák. A tanulók az interaktív feladványok, kihívások, kutatási tippek, útmutatók révén – akár a szülőket, közeli családtagokat bevonva – is közelebb kerülhetnek a letűnt korok valóságához, erősödhet kötődésük szülővárosukhoz, és ugyanezt a célt szolgálják a páros, illetve csoportos munkaként elvégzendő feladatok. A kötet erényei közé tartozik tehát, hogy bevezet a történelemtanulmányozás rejtelseibe, arról is beszámol – megcélozva a diákok önállóságának, kreativitásának fejlesztését –, hogy ennek során milyen nehézségekbe, buktatókba ütközhetnek a múlt bűvárai. Sok tanulóban merül fel ugyanis a kérdés, hogy a történelem eseményeit hol vagy honnan lehet megismerni, kutatni. Ezt a nagyon is létező igényt elégíti ki a legfontosabb vajdasági levéltárak, könyvtárak és múzeumok felsorolása. Külön érdem, hogy a térség történelmét az egyetemes magyar és a vonatkozó szerb, illetve jugoszláv politika-, társadalom- és művészettörténet folyamataiba beágyazva ábrázolják.

Továbbá kiemelendő és az alkotók lényeglátását bizonyítja, hogy tudatosan és szisztematikusan ügyeltek arra, hogy lehetőleg mindvégig kiütközzön a Vajdaság sajátos arculata, a maga megannyi regionális (Tisza-mente, Dél-Bácska, Szerémség, Nyugat-Bácska, Észak-Bácska, Bánát) jellegzetességével, amely mintegy elválaszthatatlanul kapcsolódik a vajdasági magyarság identitásképzéséhez. Ilyen például a Rózsa Sán-

dor-kultusz Dél-Bánátban, a bácskai por és sár mint elementum, az igazi vízi városok, mint Palics vagy Szabadka, a kastélyok világa Bánátban és még folytathatnánk a sort. Fontos tehát jelezni, hogy ilyen és hasonló elemekkel tulajdonképpen azt a helyénvaló állásfoglalást szilárdítják meg, hogy a térség igenis egyedi vonásokkal bír, amelyek a történelem során formálódtak. A kultúra művelői ugyan nevezték már a Délvidéket/Vajdaságot többek közt mulató, duhaj, mesebeli vármegyének vagy éppen-séggel búzatermő Kánaánnak,² amelyekhez persze a tékozló dzsentroid réteg és nábobok képzete automatikusan társult, de a provincializmus megannyi jelentéstartamával is jogosan illették már, mégsem rajzolódtott ki teljes egészében a régió valódi mibenléte, jellege. Az egyébként közvetlen hangnemben íródott tankönyv nagy érdeme, hogy – ábrázolva a történelmi valóság komplexitását – árnyalja, adott esetben tisztázza ezt a bonyolult kérdéskört, valamint ráhagyja az olvasóra, döntse el ő, mit gondol egyes vonatkozó, identitásbeli dilemmák kapcsán.

A tüzetesen összegyűjtött értékek és sajátosságok mellett eltörpülnek az esetlegesen kimaradt részletek, a hiányosságok. Meglátásom szerint ugyanis esetenként tovább taglalható egy-egy témakör. Ugyan a tankönyv terjedelmesen mutatja be az alföldi tanyarendszert általában véve, mégis, ha fellapozzuk a kötetben többször is idézett Herceg János egyéb szociográfiai írásait,³ nyomban világossá válik, hogy a szállás, a tanya, a puszta egyedülállóan sajátos tartalommal telítődött meg ebben a térségben, eltérve az anyaországitól, s hogy a vidéki (ha úgy tetszik: provinciális) élet valamennyi eleme is új értelmezést nyert (például a dzsentroid rétegek helyzete). Továbbá a kimondottan vízi városként meghatározott települések sorába kívánkozna Magyarkanizsa is a Tisza, a gyógyfürdő, az egykori Kőrös-ér, ártézi kutak és a Csodakút okán. A potenciálisan felmerülő, apróbb elmulasztott helyi vonatkozások dacára azonban egy rendkívül gondosan összeállított, kitűnő lényeglátásról és szintetizáló képességről árulkodó munkát forgathat kezében az olvasó.

Növeli a kötet értékét, hogy törekedve az egyetemes magyar és az újkori/jelenkori szerb, illetve jugoszláv történelem összefoglalására, átfogó ábrázolására, kidomborítja a főbb délvidéki/vajdasági mozzanatokat a

meghatározó történelmi folyamatok metahorizontján. Erre számos alkalom kínálkozott, amelyet a szerzők kihasználtak. Kitűnő példát szolgáltatott erre a szűkebb értelemben vett Délvidékhez szorosan kötődő négy aradi vértanú, Sinkó Ervin kalandos életútja vagy éppenséggel Rákosi Mátyás országos politikájában való tevékenysége, de a bácsi vártól kezdődően a „Duna Gibraltárján”-át egészen a zentai csatáig mind ezt a kapcsolatot erősítik – megszámlálhatatlan szálon fonódtak össze tehát a térség történései. Ugyanakkor az egyetemes magyar történelem egyes vonatkozásainál bizonyos esetekben kisebb helyreigazítás szükségeltetik. Ezen részletkérdések egyike az egyébként már a 12. századtól szokásban lévő ősiség törvénye, amelyről a tankönyv ugyan helyesen állapítja meg, hogy „a nemesek nem rendelkezettek szabadon ősi (vagyis örökölt) földjeikkel”,⁴ korrigálásra szorul viszont az az állítás, hogy nem adhatták el azokat. A törvény értelmében persze valóban nem, azonban ettől függetlenül létezett ingatlanforgalom a középkori Magyarországon, tudniillik kijátszották a törvényt, zálogszerződések formájában. A következő észrevétel az egyébként rendkívül hasznos történelmi és más egyéb területekhez kapcsolódó terminusok definiálását érinti. Ezek közül a Rákóczi-szabadságharcnál jelentkező labanc kifejezés magyarázatának kiegészítéseként ajánlatos volna feljegyezni, hogy nem csupán a Habsburg-párti magyarokat jelöli,⁵ hanem a császári csapatokat is. Szintén érdemes volna feltüntetni, mintegy adalékként megemlíteni azt is, hogy a *Híd* elindítói azért választották ezt az elnevezést folyóiratuk nevéül, mert elsősorban a város és a falu lakossága között szerettek volna erősebb összeköttetést megteremteni (gondoljunk csak a vándorkönyvtárra és a falukutató mozgalomra vagy a tanyavilág felkarolására), amellet persze, hogy nélkülözhetetlen hídszerepet töltöttek be „a magyar és a délszláv kultúra, a fiatalabb és az idősebb nemzedékek, valamint az anyaországi és a vajdasági magyar irodalom között”.⁶

Mérlegelve a munka sajátosságait megállapítható, hogy kiemelkedő szereppel bír a vajdasági identitás történelmileg kialakult jelentéstartamainak meghatározásában. Többrétű felhasználhatósága és beható kidolgozottsága – az apróbb fogyatékoságok ellenére – pedig túlmutat a megfogalmazott célokon, tudniillik ez a kötet bárki számára ajánlott, akit

érdekel a vajdasági múlt (és jelen). A témakör iránt érdeklődést mutatók számára ugyanis eddig nem létezett olyan, pedagógiai célzattal készült munka, melyben ilyen alaposan gyűjtötték volna össze a történelmi elemzésekhez szükséges lehetséges kútfők és kutatási helyszínek egy tekintélyes részét. Mindez nagyban megkönnyíti a kutató szellemű olvasók dolgát, és ez az eredmény egyaránt tanúskodik a szerzők beható ismeretéről, fáradságos, percíz munkájáról és szakmai felkészültségéről.

JEGYZETEK

¹ A Délvidék fogalma alatt a magyar történetírás az első világháborút követően a Magyar Királyság Jugoszláviához került területeit érti Horvátország területe nélkül, így Bácskát, Bánátot, a Baranyai-háromszöget és a Muraközt. Bár már ebben az időszakban kezdett kidomborodni és elmélyülni a ma ismert Vajdaság valamennyi meghatározó eleme – például Újvidék központi szerepe, az infrastrukturális koncepciók vagy a térség aránytalanul nagy anyagi megterhelése –, mégis célszerűbb a Vajdaság kifejezést a második világháborút követő korszakra vonatkozólag használni, amikor is a térség elnyerte mai formáját, megválva a Baranyai-háromszögtől és megszerezve a mai Szerémség területét.

² Herceg János: *Visszanéző*. Újvidék, 1979, 278.

³ Herceg János: *Változó világban*. Újvidék, 1950; Herceg János: *Visszanéző*. Újvidék, 1979, 375–391.

⁴ Berényi Emőke–Herédi Károly (szerk.): *Vajdasági ládafia. Segédtankönyv az általános iskolák 5–8. osztálya számára*. Szabadka, 2021, 414.

⁵ Uo., 187.

⁶ Uo., 443.